

AS PERSOAS MAIORES NA CONSTITUCIÓN

Domingo Bello Janeiro

Catedrático de dereito civil e director
da Escola Galega de Administración Pública

1. Introducción

Para referirse ás persoas maiores, á ancianidade ou á vellez, a Constitución Española utiliza o eufemismo «terceira idade». Está admitido, convencionalmente, que son persoas maiores as que cumpriron 65 anos, que é a idade máis común para a xubilación. Outras denominacións fan referencia a «persoas lonxevas» cando acadan os 80 anos, «maiores novos» os de 60 a 75 anos e «maiores maiores» os que teñen 75 ou máis.

A problemática das persoas maiores é susceptible de estudio desde diferentes perspectivas, entre as que destacarían as seguintes:

a) Biolóxica

A evolución da vida dunha persoa ten unha incidencia importante no seu desenvolvemento físico, que ó final conduce a un deterioro das funcións biolóxicas. O comezo dese estrago varía en cada individuo e en cada sociedade e momento histórico en función do nivel de vida, sanitario, etc. que marca unha esperanza de vida concreta. España é o terceiro país cunha maior esperanza de vida en Europa. Co transcurso do tempo van aparecendo trastornos físicos que se incrementan a partir dos 60 anos, co correspondente aumento da demanda de atención sanitaria, etc.

b) Demográfica

Os estudos demográficos relativos ás persoas maiores resultan fundamentais para a planificación das políticas sobre os anciáns. Os indicadores demográficos revelan información sobre o peso das persoas maiores no conxunto da poboación e relativamente por sexo e grupos de idade, a distribución xeográfica, etc. De especial interese resultan as proxeccións de evolución das persoas maiores en España, como a realizada para o período 1900-2050, coas correccións correspondentes que se irán producindo con motivo da análise dos sucesivos censos de poboación¹.

Chama a atención do século XX o proceso de envellecemento da poboación e, especialmente no último cuarto de século, a porcentaxe de incremento das persoas maiores de 80 anos moi superior ó resto da poboación. Iso, unido ó descenso da natalidade, ás xubilacións anticipadas pola reestructuración da economía e ó carácter estrutural do desemprego, configuran un panorama inquietante para os poderes públicos.

En Galicia contamos na actualidade cunhas 550.000 persoas maiores de 65 anos, das que 230.000 son maiores de 75 anos, hai uns 600 maiores de 100 anos, viven só 100.000 anciáns, existe, na metade dos fogares, unha persoa maior e temos aproximadamente un 32 % de anciáns dependentes, é dicir, que precisan axuda doutra persoa na súa vida diaria.

c) Psíquica, psicosocial e cultural

O grao de dependencia do resto das persoas do seu contorno (familiar, etc.), derivado dos achaques físicos ou psíquicos, da diminución dos ingresos pola xubilación, etc. vai configurando unha psique especial das persoas maiores. Pero a cuestión agrávase cando a visión que ten a sociedade dos anciáns é negativa e excluín-te, xa que repercute na autoestima da persoa maior. Os estereotipos respecto da inactividade e pasividade dos anciáns están moi difundidos na sociedade actual. As enquisas revelan que os anciáns se senten excluídos nunha sociedade na que priman os valores da xuventude e que está obsesionada por non envellecer. Nun avance dun estudio da Sociedade Española de Xeriatria indícase que as mulleres maiores temen sufrir unha demencia, mentres que ós homes preocúpalles máis a soidade pola perda do cónxuxe; a enfermidade como anticipo da dependencia é temida por ámbolos dous sexos.

---

¹ Para datos estatísticos: Instituto Nacional de Estadística [<http://www.ine-es/>]; Secretaría de Estado de Servicios Sociales, Familias y Discapacidad [<http://www.seg-social.es/imserso/>]; Portal Mayores (Imsero/Csic) [<http://imsersomayores.csic.es/>]; Sociedad Española de Geriatria y Gerontología [<http://www.segg.es/segg/index.html>].

d) Económica

Na nosa sociedade, a xubilación pon fin á vida profesional, o que vai xeralmente unido a unha diminución dos ingresos económicos individuais, que afecta ó nivel de vida e ó poder adquisitivo das persoas maiores, a pesar dos bos propósitos da Constitución que prevé para os cidadáns na «terceira idade» unhas pensións axeitadas, periodicamente actualizadas e suficientes, e das melloras introducidas nos últimos anos no Sistema Público de Pensións.

O financiamento dos gastos crecentes de protección social á vellez, ou das atencións sanitarias é hoxe un problema de primeira magnitude, segundo revelan os indicadores económicos.

Un dos conceptos máis importantes dos gastos de protección social son as pensións. Estas parecen insuficientes para cubri-los gastos ordinarios dunha persoa maior e, especialmente, das mulleres que tiveron unha menor participación no mundo laboral.

e) Xurídica

O noso sistema xurídico non considera o ancián como unha persoa necesitada de especial protección, aínda que esta situación está cambiando². A Constitución (artigo 50) establece que os poderes públicos garantirán a suficiencia económica dos cidadáns na «terceira idade» e promoverán o seu benestar a través dos servizos sociais. Tamén son moitas as comunidades autónomas que dispoñen xa de leis (leis de servizos sociais, etc.) para a protección das persoas maiores.

En tódolos casos, non atopamos unha definición de «terceira idade», «anciáns» ou «persoas maiores», senón unha referencia á idade para ter acceso a determinadas prestacións.

A Constitución permítelles ás comunidades autónomas que poidan asumir-las competencias en materia de asistencia social (artigo 148.20), é dicir, as políticas de ancianidade. Por iso, no que se refire a Galicia, o Estatuto de Autonomía de Galicia de 1981 recoñece como competencia exclusiva da Comunidade Autónoma a asistencia social (artigo 27.23º). A lexislación das autonomías e a práctica administrativa dos últimos anos tratan de evita-la expresión «asistencia social» e prefiren expresións como a mencionada no texto constitucional «servizos sociais», ou tamén a de «acción social». Por outra parte, Galicia ten competencia exclusiva en materia de dereito civil propio de acordo co artigo 149.1.8 da Constitución Española e o 27.4 do Estatuto de Autonomía, o que xustifica a regulación propia, por exemplo, da autotutela.

² FABREGA RUIZ, Cristóbal: *Protección jurídica de la tercera edad*, Ed. Colex, 2000, páxs. 25 e ss.

A ninguén nos cabe dúbida de que o ancián é unha persoa especialmente necesitada de protección, máxime nos casos de demencia, situacións de exclusión do sistema sanitario ou de procesos de desamparo e discriminación. En todos estes casos, o dereito ten un papel decisivo na protección dos dereitos destas persoas. Un dos mecanismos xurídicos de protección é a incapacitación cando as persoas son «incapaces para gobernarse a si mesmas», por enfermidades ou deficiencias de carácter físico ou psíquico. Cando o procedemento xudicial, que debe respectar escrupulosamente os dereitos do presunto incapaz, así o determine, correspóndelle a un titor a representación do incapacitado.

Entre as persoas maiores hai unha elevada proporción que reside no seu propio fogar, sós ou en compañía do cónxuxe ou con outras persoas. Hai maiores con discapacidades e dependentes, e os seus coidados son atendidos polo chamado sistema de apoio informal (principalmente familias, fillos e esposas). Dentro dos servicios públicos de atención ás persoas maiores cómpre sinala-los seguintes: o de axuda a domicilio, o de teleasistencia, os fogares e clubs, os de atención residencial, etc.

Hai un sector doutrinal³ que reclama para as persoas maiores un maior protagonismo social, sinala que o punto de partida debe se-la idea de «persoa» e despois a idea de «maior», considera que o productivo non é soamente xerar un valor económico, aconsella supera-lo concepto negativo de xubilación, avoga por un nivel de vida razoable con pensións dignas, destaca o papel das persoas maiores como consumidores de bens e servicios, e recomenda actividades preventivas para adaptarse ó cambio que significa a xubilación e para completa-lo ciclo vital cunha boa saúde.

2. A protección dos anciáns na Constitución de 1978

Como marco xurídico-social de salvagarda dos dereitos e deberes de todos e cada un dos cidadáns, a Constitución española instaurou un auténtico sistema de garantías para que os principios que se recoñecen resulten finalmente efectivos. En torno a este sistema gravita de modo nuclear o concepto de «dignidade da persoa», cunha clara vocación de universalidade e sen ofrecer cauce a ningún elemento ou circunstancia que poida dar lugar a ningunha discriminación ou diferenciación.

O punto de partida é que toda persoa maior é suxeito indiscutible de dereitos humanos, recollidos na Constitución, algúns dos cales adquiren especial significación en determinadas circunstancias:

---

³ MALUQUER DE MOTES I BERNET, Carlos J.: «El papel de las personas mayores en la nueva sociedad», relatorio presentado nas *Xornadas sobre a tutela das persoas maiores*, organizadas pola EGAP na Coruña os días 8 e 9 de maio de 2003.

1. O eixe central da condición do ser humano recoñécese no artigo 10: «A dignidade da persoa, os dereitos inviolables que lle son inherentes, o libre desenvolvemento da personalidade, o respecto á lei e ós dereitos dos demais son fundamento da orde política e da paz social».

2. Outro dereito esencial é o contido no artigo 14, relativo ó principio de igualdade, en tanto que resulta de todo inadmisibile e intolerable calquera tipo de discriminación por «condición ou circunstancia persoal ou social».

3. Dada a realidade na que se moven os anciáns, cómpre ter en conta o dereito á liberdade contemplado no artigo 17, fundamentalmente pola fácil e frecuente vulnerabilidade que rodea as persoas de avanzada idade.

4. De grande importancia é tamén o dereito á «integridade moral e física» recoñecido no artigo 15, ademais do dereito á vida, «sen que, en ningún caso, poidan ser sometidos a tortura nin a penas ou tratos inhumanos ou degradantes». Con idéntica finalidade garántese no artigo 18 «o dereito á honra, á intimidade persoal e familiar e á propia imaxe».

5. Finalmente, ademais do previsto nos artigos 41 e 50, que para os efectos da presente conferencia son os que presentan un maior interese e que por iso serán obxecto de comentario por separado, deben salientarse, non obstante, como preceptos constitucionais nos que se regulan as obrigas dos poderes públicos, en canto serven para organizar e tutelar aquelas circunstancias que faciliten o cumprimento das directrices xerais da política económica e social, os principios rectores reflectidos, entre outros, no artigo 39, cando di que os poderes públicos teñen a obriga de asegura-la protección social, económica e xurídica da familia, ou na alínea segunda do artigo 43 cando sinala que organizar e tutela-la saúde pública compételles ós poderes públicos mediante medidas preventivas e prestacións necesarias.

Aínda que todos estes dereitos constitucionais non sempre son adecuadamente respectados, o certo é que veñen constituí-la salvagarda e o amparo legal para calquera persoa, con independencia da idade que teña, e isto malia que a realidade social do ancián en numerosas ocasións presenta todo tipo de conflitos, e poden chegar a ser moitas as causas que motiven o incumprimento ou quebrantamento da norma constitucional, xa sexa por tratarse dunha realidade complexa, pola falta de conciencia social, ou ben por mero descoñecemento da normativa, ou, cada vez en maior medida, pola intromisión de intereses de índole privada.

De feito, a pesar de que os dereitos constitucionais son propios de calquera persoa, e poden ser alegados en todo momento e circunstancia, con frecuencia, e dada a realidade que nos rodea, con evidente primacía dos intereses privados, o respecto pola dignidade do ancián, pola liberdade en xeral, reflicten unha fragilidade que en moitas ocasións non se respecta e si se ve vulnerada.

Os artigos 41 e 50 como normas de protección constitucional dos anciáns

Sen prexuízo da debida contemplación de tódolos dereitos constitucionais mencionados, na nosa Carta magna encontramos dous preceptos claves na atención e protección do ancián. Dunha parte, o artigo 41 cando afirma que «Os poderes públicos manterán un réxime público de Seguridade Social para tódolos cidadáns, que garanta a asistencia e prestacións sociais suficientes ante situacións de necesidade, especialmente en caso de desemprego. A asistencia e prestacións complementarias serán libres». Este precepto básico en materia de Seguridade Social distingue tres niveis: o contributivo de base profesional, o asistencial ou non contributivo, e o complementario.

Doutra parte, o artigo 50, que di: «Os poderes públicos garantiránlles, mediante pensións adecuadas e periodicamente actualizadas, a suficiencia económica ós cidadáns durante a terceira idade. Así mesmo, e con independencia das obrigas familiares, promoverán o seu benestar mediante un sistema de servizos sociais que atenderán os seus problemas específicos de saúde, vivenda, cultura e ocio». Esta norma determina en primeiro lugar que a suficiencia económica dos cidadáns da terceira idade deberá ser garantida polos poderes públicos a través de pensións adecuadas e periodicamente actualizadas. E, en segundo lugar, establece que, sen ser incompatibles coas obrigas familiares que o lexislador tamén regula, deberán ser igualmente funcións dos poderes públicos a promoción do benestar do ancián mediante un sistema de servizos sociais que atenderán os seus problemas específicos de saúde, vivenda, cultura e ocio.

O sistema constitucional da Seguridade Social: o artigo 41

Como foi destacado doutrinalmente⁴, o artigo 41 permitiu remodelalo sistema de Seguridade Social, ó redor dos principios de universalidade subxectiva –tódolos cidadáns, contribúan ou non economicamente ó sistema–, xeneralidade obxectiva –a través da cobertura das distintas situacións de necesidade–, suficiencia das prestacións –con independencia dos ingresos profesionais anteriores–, e financiamento público –a través dos orzamentos xerais do Estado–. E conforme a estas orientacións constitucionais, foise organizando o actual sistema mixto de Seguridade Social,

⁴ J.L. BELTRÁN AGUIRRE, «La ordenación jurídica de la atención y protección de los ancianos por las Administraciones Públicas», *Los derechos no caducan con la edad: el año internacional de las personas mayores* (XVIII Cursos de Verano en San Sebastián, XI Cursos Europeos UPV/EHU 1999), colección *Jornadas sobre derechos humanos*, Editorial Ararteko, 1999, páxs. 31 e ss. No mesmo sentido, M.R. ALARCÓN CARACUEL, «Veinte años de ordenamiento laboral y de la Seguridad Social conforme a la Constitución», na obra colectiva *Veinte años de Ordenamiento Constitucional*, Editorial Aranzadi, 1999, páxs. 65 e ss.

en parte contributivo, financiado mediante as cotizacións sociais, e en parte non contributivo, financiado polas achegas do Estado ó orzamento da Seguridade Social.

Neste sentido, a Seguridade Social converteuse nunha función do Estado (SSTC 103/1983, do 22 de novembro e 65/1987, do 21 de maio), sobre todo aténdonos ó feito de que o mandato contido no artigo 41 da Constitución supón afastarse de concepcións anteriores da Seguridade Social en que primaba o principio contributivo e a cobertura de riscos e continxencias (ademais das dúas anteriores, STC 104/1983, do 23 de novembro).

De conformidade con esta mesma xurisprudencia, cabe soste que o sistema da Seguridade Social se configura como un réxime legal, en que tanto as achegas dos afiliados como as prestacións que se deben dispensar, os seus niveis e condicións, veñen determinados por regras que se integran no ordenamento xurídico e que están suxeitas ás modificacións que o lexislador introduza. Do artigo 41 non pode deducirse que a Constitución obrigue a que se manteñan todas e cada unha das pensións iniciais na contía prevista, nin que todas e cada unha das xa causadas experimenten un incremento anual (STC 134/1987, do 21 de xullo); aínda que a relación entre cota e prestación non se antolla necesaria desde o momento en que a Seguridade Social se converte nunha función do Estado, o sistema vixente en non poucas ocasións está inspirado no principio de correspondencia entre cotizacións e prestacións (a mesma sentenza fala de correspondencia limitada entre cotización e percepción), e sen que, en vía de amparo, o Alto Tribunal poida pronunciarse sobre o tema (STC 121/1983, do 15 de decembro).

Por outra parte, especial referencia merece a expresión «situacións de necesidade» contida no artigo 41, pois aínda que na norma se establece a obriga dos poderes públicos de manter un réxime de Seguridade Social para tódolos cidadáns, que garanta a asistencia e as prestacións sociais suficientes en «situacións de necesidade», a adopción deste termo non se opón á idea de prexuízo. Como se pon de manifesto na citada STC 103/1983, do 22 de novembro, «a referencia a unha 'situación de necesidade' ou a un 'estado de necesidade' obedece á vontade de superala primitiva perspectiva legal, onde era prioritaria a noción de 'risco' ou 'continxencia', que se produciu na Lei de bases da Seguridade Social de 1963, mesmo cando aínda subsista parcialmente unha atención diferenciada do estado de necesidade segundo o risco de que deriva: accidente de traballo ou non. Acolle-lo estado ou situación de necesidade como obxecto e fundamento da protección, implica unha tendencia a garantirlles ós cidadáns un mínimo de rendas, establecendo unha liña por debaixo da cal comeza a actua-la protección. O feito é, sen embargo, que esta tendencia non aparece plasmada na nosa normativa legal, que non se basea na pro-

tección fronte á pobreza, senón na compensación fronte a un dano, como é un exceso de gastos ou un defecto de ingresos orixinado pola actualización dunha determinada continxencia (morte, incapacidade, etc.)» (Fundamento xurídico 4). E é que, a pesar do preceptuado polo citado precepto, o dereito recollido nel supón un *mínimum* constitucionalmente garantido, xa que o lexislador pode, a impulso de motivacións de orde de política xurídica ou de política social, amplia-lo ámbito da protección (Fundamento xurídico 6).

Para concluír esta breve referencia ó artigo 41 da nosa Constitución, é de significar que, de acordo co afirmado no Fundamento xurídico 4 da STC 37/1994, do 10 de febreiro, «a garantía institucional do sistema de Seguridade Social, en canto impón o obrigado respecto ós trazos que a fan recoñecible no estado actual da conciencia social leva aparelado o carácter público do mencionado sistema. Agora ben, ese trazo debe apreciarse en relación coa estrutura e co réxime do sistema no seu conxunto, sen distorsiona-la avaliación, centrándoa en aspectos concretos deste desvinculados do conxunto ó que pertencen; sen pecha-la interpretación de certos conceptos de relevancia constitucional, nin tampouco facéndoo encaixar indebidamente nos moldes que nun determinado momento lles proporciona a lei ordinaria, tratando de descartar que poida haber outros posibles. O que verdadeiramente debe ser tutelado por imperativo constitucional é que non se poñan en cuestión os trazos estruturais da institución da Seguridade Social á que pertencen... Desde esta perspectiva, o carácter público do sistema da Seguridade Social non queda cuestionado pola incidencia nel de formas de xestión ou responsabilidade privadas, de importancia relativa no conxunto da acción protectora daquel...»

A protección á vellez dispensada no artigo 50

A protección á vellez que, nun principio se articulou no noso ordenamento mediante un seguro social voluntario regulado na Lei do 27 de febreiro de 1908, experimentou unha complexa e accidentada evolución ata chegar á situación vixente en materia de protección á terceira idade.

O actual artigo 50 da Constitución española contempla dous tipos de accións: a garantía da suficiencia económica dos cidadáns durante a terceira idade e a promoción de servizos sociais de benestar que atendan a problemática específica dos anciáns en materia de saúde, vivenda, cultura e ocio. Estes dous mandatos intégranse na actualidade en tres ámbitos institucionais da política social:

- O nivel básico de prestacións da Seguridade Social.
- O nivel da asistencia social estatal.

■ O sistema complementario de servicios sociais da Seguridade Social e doutras administracións públicas.

Dentro do nivel básico de prestacións da Seguridade Social española, a protección da suficiencia económica da terceira idade artículase baseándose nas pensións e, principalmente, a través da pensión de xubilación, aínda que tamén, como é lóxico, por medio das de morte, e de supervivencia e invalidez permanente, dada a ausencia no sistema español dun mecanismo xeral de conversión de pensións ó redor da de xubilación.

En concreto, o primeiro inciso do precepto ordénalles ós poderes públicos garantir, mediante pensións adecuadas e periodicamente actualizadas, a suficiencia económica dos anciáns, o que respecto deste colectivo supón unha previsión constitucional que vén reforza-lo carácter non contributivo das pensións públicas, pasando a ocupar unha posición decisiva o remedio de situacións de necesidade⁵. O concepto de «pensión adecuada» foi obxecto de interpretación polo Tribunal Constitucional, nas súas sentencias 134/1987, do 21 de xullo, 97/1990, do 24 de maio, e 100/1990, do 30 de maio, cando di que «non pode nin debe considerarse illadamente, atendendo a cada pensión singular, senón que debe ter en conta o sistema de pensións no seu conxunto, sen que poida prescindirse das circunstancias sociais e económicas de cada momento e sen que se poida esquecer que se trata de administrar medios económicos limitados para un gran número de necesidades sociais».

Este mesmo criterio é predicable, a xuízo do Tribunal Constitucional, da garantía de actualización periódica, polo que non resulta obrigado o incremento anual de tódalas pensións. Neste sentido, en relación ó artigo 50 e ás pensións asistenciais, a STC 25/1981 establece o que considera como condicións para a garantía da uniformidade das condicións de vida ou a traducción das condicións básicas da igualdade dos españois para o exercicio dos dereitos contidos na norma legal, da garantía prestacional dun mínimo vital. Estas son dúas; por un lado, a igualdade nas condicións de acceso á prestación, exemplificada na sentenza na unificación dos requisitos de idade, que resultaba ser un dos contidos

---

⁵ A STC 65/1987, do 21 de maio, fundamento de dereito 17, destaca como finalidade das pensións a eliminación de situacións de necesidade. Á súa vez, a STC 103/1983, do 22 de novembro, dinos que «A referencia a unha situación de necesidade ou a un estado de necesidade obedece á vontade de supera-la primitiva perspectiva legal, onde era prioritaria a noción de risco ou continxencia, que se produciu na Lei de bases de Seguridade Social de 1963, mesmo cando aínda subsista parcialmente unha atención diferenciada do estado de necesidade, segundo o risco do que deriva: accidente de traballo ou non. Acolle-lo estado ou situación de necesidade como obxectivo e fundamento da protección implica unha tendencia a garantirlles ós cidadáns un mínimo de rendas, establecendo unha liña por debaixo da cal comeza a actua-la protección».

dos preceptos impugnados e, por outro, a súa contía, que se deriva da propia afirmación do tribunal da necesidade de «asegurar con carácter xeral unha pensión asistencial mínima e idéntica para todos».

Pola súa parte, a Sentencia 61/1997 define, cunha forma xeral, o alcance desta expresión, nun intento de precisa-lo seu significado. Nunha primeira aproximación, «condicións básicas» serían aquelas que “fan referencia ó contido primario (STC 154/1988) do dereito ás posicións xurídicas fundamentais (facultades elementais, límites esenciais, deberes fundamentais, prestacións básicas, certas premisas ou presupostos previos...). As especificacións anteriores son consideradas como as imprescindibles para garantir esa igualdade. Xunto a esta definición, reitérase o criterio de que a igualdade non pode consistir nunha igualdade formal absoluta que excluiría as condicións materiais non reconducibles a esta concepción de «condicións básicas» (Fundamento xurídico 8).

En suma, tendo en conta que, xunto co inciso primeiro do artigo 50, a segunda parte deste precepto encoméndalles ós poderes públicos a creación dun «sistema de servizos sociais» de carácter técnico, que ofrezca resposta ós problemas e necesidades específicas dos anciáns, non xa de orde meramente económica, senón físicas e socio-culturais, o artigo deseña un conxunto de prestacións económicas e técnicas personalizadas que lles garantan ós cidadáns unha vida digna.

Este carácter de principio rector da política social e económica que é o artigo 50, queda reflectido na xurisprudencia vertida polo Tribunal Constitucional na que, xunto a numerosos autos de inadmisión de recurso de amparo por non encontrarse o mencionado artigo entre os susceptibles de protección por esta vía, destaca, en primeiro termo, a Sentencia do 2 de xullo de 1981 na que, a propósito do tema da xubilación e a súa hipotética consideración como medida de protección á terceira idade, recorda que a actual política de protección á terceira idade conforme queda exposta na recomendación número 162 da Conferencia internacional do traballo propugna a voluntariedade e a progresividade da xubilación. A Sentencia 19/1982, do 5 de maio, susténtase no principio recollido no artigo 50 e no seu carácter informador da práctica xudicial, para impoñe-la interpretación do principio de igualdade máis favorable á consecución do obxectivo de garanti-la suficiencia económica dos cidadáns durante a terceira idade. Noutro sentido, a Sentencia 103/1984, do 12 de novembro, fai referencia ó artigo comentado ó rexeita-la posibilidade de derivar del ningunha interpretación que permita decidi-la compatibilidade ou incompatibilidade de pensións declaradas por lei, pois constitúe unha cuestión de mera legalidade. Idéntica argumentación para supostos substancialmente iguais pode verse na Sentencia 121/1984, do 12 de decembro.

3. A normativa autonómica en materia de asistencia social

A Comunidade Autónoma de Galicia ten competencia exclusiva en materia de asistencia social⁶, de conformidade co establecido no artigo 27.23º do Estatuto de Autonomía, en relación co artigo 148.1º.20 da Constitución española.

No artigo 4 do Estatuto de Autonomía establécese que lles corresponde ós poderes públicos de Galicia facilita-la participación de tódolos galegos na vida política, económica, cultural e social.

A Comunidade Autónoma de Galicia conta desde 1987 cunha lei de servicios sociais, a Lei 3/1987, do 27 de maio, que foi derogada pola actual Lei 4/1993, do 14 de abril. Este último texto legal trata de regular exhaustivamente os aspectos básicos dos servicios sociais de Galicia. No artigo 3.8º recolle como un dos principios inspiradores do sistema de servicios sociais a participación, e sinala que os poderes públicos promoverán a incorporación dos cidadáns á programación e prestación dos servicios sociais. O interese na participación social dos maiores non só se apoia nos principios xerais expresados, senón tamén no contido concreto dos servicios sociais de atención especializada para os maiores que estarán orientados á consecución do seu maior nivel de benestar posible, así como a conseguí-la súa autonomía e acada-la súa integración social, para o que é necesario a súa colaboración a través dos máis variados instrumentos.

Por outro lado, cada día é máis importante a presenza dos maiores na sociedade galega, o que require crear novas vías de participación deste colectivo en tódolos ámbitos da vida social e, especialmente, no campo dos servicios sociais dirixidos a eles.

Sendo así a colaboración dos maiores na programación e prestación dos servicios sociais un principio que debe orienta-la actuación dos poderes públicos, creouse o Consello Galego das Persoas Maiores, que veu configurarse como un instrumento de participación para dar resposta ás aspiracións dos maiores da nosa comunidade autónoma.

O Consello Galego das Persoas Maiores constituíuse como un órgano consultivo de participación e colaboración deste colectivo que estará formado por representantes das administracións, asociacións de persoas maiores, federacións de centros de atención ás persoas maiores e dos sindicatos que contén con áreas sectoriais específicas para este colectivo. O Consello ten como finalidades, entre outras, constituír un foro de encontro e debate no que se reflectan as inquietudes da poboación maior de Gali-

⁶ O Tribunal Constitucional xa apuntou esta identidade propia da «asistencia social» como título competencial, cando afirmou que «abarca unha técnica de protección fóra do sistema da Seguridade Social con caracteres propios que a separan doutras afíns a elas» (STC 146/1986, do 25 de novembro, F.X. 21, e 171/1989, do 23 de xullo, F.X. 31).

cia, promove-las relacións interxeracionais, así como colaborar cos poderes públicos en materias dos servizos sociais relacionados cos maiores.

Galicia debería de ter unha lei específica para a terceira idade, que buscarse a maior permanencia do ancián no seu domicilio habitual e procurase aumentalos seus mecanismos de apoio, todo isto cunha dotación económica e cuns medios suficientes. Contamos, desde hai pouco máis dun ano, cunha dirección xeral especificamente dirixida ó maior.

En efecto, actualmente, desde o punto de vista organizativo, os temas relacionados coas persoas maiores dependen fundamentalmente da Consellería de Asuntos Sociais, Emprego e Relacións Laborais na que, segundo o Decreto 23/2003, do 20 de xaneiro, correspóndelle á Dirección Xeral do Maior e de Persoas con Discapacidade:

■ *Elabora-las propostas para a formulación da política da consellería en materia de atención ós maiores e ás persoas discapacitadas. Así, realizará funcións de ordenación, coordinación, planificación e execución dos plans, equipamentos e servizos de atención especializada nas áreas de maiores e discapacidades e o asesoramento, asistencia técnica e a coordinación coas entidades prestadoras de servizos sociais nos citados ámbitos, así como a coordinación do funcionamento do Consello Galego das Persoas Maiores e do Consello Galego de Persoas con Discapacidade.*

■ *Formula-las propostas no seu ámbito competencial para a elaboración do Plan galego de equipamentos e servizos sociais, a creación e xestión dos equipamentos, programas e servizos que asuma a Administración autonómica, a implantación e seguimento dos plans de calidade que os afecten, a xestión de concertos, prestacións e axudas establecidas, a supervisión das actuacións das entidades destinadas á atención e promoción de maiores e persoas discapacitadas, a elaboración de propostas de normativa que lles afecten a estes sectores que considerarán, se é o caso, a participación dos usuarios no financiamento dos servizos, de conformidade cos principios de solidariedade e redistribución, así como calquera outra función relativa a materias da súa competencia ou que lle sexa atribuída pola normativa vixente no ámbito dos servizos sociais.*

■ *Elabora-lo estudio do anteproxecto do orzamento correspondente ó seu centro directivo, así como a súa xestión, seguimento e avaliación e a elaboración de estatísticas nas materias da súa competencia.*

En canto a outras comunidades autónomas, a Lei 4/1995, do 21 de marzo, de creación da Axencia Madrileña para a Tutela de Adultos, insta un sistema legal de protección do maior desamparado. Esta axencia ten, entre algúns dos seus obxectivos, o exercicio inexcusable da tutela e curadoría, a defensa das persoas maiores en situación de desamparo, ademais da atención persoal do incapacitado e a administración dos bens do tutelado.

Para desenvolver estas funcións, a axencia pode exercelas directamente ou mediante convenios con outras persoas físicas ou xurídicas. E, por último, entre outros aspectos, destacarémo-la especial mención que na lei se lle fai ó «gardador de feito» dunha persoa maior.

En Asturias, pode destacarse a creación da figura do «Letrado defensor do ancián», mentres que en Castela-A Mancha funciona a chamada «Comisión de Tutela», e en Aragón o Consello da Terceira Idade.

4. A normativa civil de tutela de persoas maiores

Coa Constitución instáuranse dereitos e principios básicos para o noso ordenamento. Recoñécese a liberdade, a igualdade, de aí que fora urxente e imprescindible a reforma dalgúns preceptos que aparecen no Código civil para que sexan conformes ós preceptos constitucionais.

Non obstante, ó falar de materias de dereito civil é necesario diferenciar, en xeral, dous sistemas: as normas de dereito común que se recollen no Código civil, e as normas de dereito foral que se encontran e aplican nalgunas zonas do noso territorio, como é en Galicia que, como dixemos, ten competencia exclusiva en materia de dereito civil propio de acordo co artigo 149.1.8 da Constitución española e o 27.4 do Estatuto de Autonomía, o que xustifica a regulación propia, por exemplo, da autotutela.

En canto ó Código civil (dereito común) aplicable en todo o territorio, menos onde existan normas forais sobre o tema que se trate, temos que mencionar algunhas reformas importantes. Entre elas a Lei do 24 de outubro de 1983 que modifica a institución da tutela, establece normas específicas da curadoría, regula a garda de feito e cambia o réxime xurídico aplicable para a incapacitación dunha persoa e, no caso que proceda, o seu posible internamento.

Con frecuencia a persoa maior sofre algunha diminución na súa capacidade cognoscitiva, nas súas facultades para exercer dereitos e cumprir obrigas. Estas son as situacións que nos preocupan, porque se non hai diminución de capacidade, non podemos establecerlo criterio da idade, como circunstancia que diferencie o ancián dos demais. Cando non teña problemas de entendemento e vontade, presúmese que é unha persoa maior plenamente capaz de prestar un consentimento válido.

Sen embargo, dentro das normas do Código civil hai unha alínea esencial, que é a normativa aplicable sobre a obriga de alimentos que un maior pode reclamar dos seus descendentes.

Non só o menor pode esixir este dereito, xa que pola mesma razón outros parentes poden tamén reclamar este dereito de alimentos. Na meirande parte dos casos o maior ou ancián non exerce o seu dereito porque ignora o amparo das normas. Por descoñecemento acode a ou-

tras figuras como á renda vitalicia (transmisión dun inmovible a cambio dunha pensión vitalicia ou pagamento dunha residencia) ou o contrato vitalicio (transmisión dun inmovible por prestación de asistencia e alimentos). Con estas solucións legais o ancián cobre as súas necesidades aínda que asume graves riscos, ó non establecer garantías sobre os seus intereses. En numerosos casos o ancián deixa de recibirla pensión ou os alimentos pactados e non pode reclama-lo ben transmitido, o cal en Galicia se subsanou mediante a regulación do vitalicio na nosa Lei de dereito civil, que cómpre ampliar.

Enténdese por alimentos todo o que é indispensable para o sustento, habitación, vestido e asistencia médica (art. 142 do Código civil), mínimo legal para que unha persoa viva dignamente. Conforme ó contido do art. 143 do Código civil, están obrigados entre si os cónxuxes, os ascendentes e os descendentes. En canto ós irmáns, unicamente terán dereito a reclamar, como indica expresamente o lexislador, «os auxilios necesarios para a vida», sempre que os necesiten por causa non imputable ó alimentista.

Situación diferente darase cando sexan varios os obrigados a cumprirla obriga de alimentos. Establécese unha orde para reclamarlos, e se se trata dunha persoa maior ou anciá, en primeiro lugar deberá esixirlos ó cónxuxe; se este non pode, segundo o art. 144 do Código civil, serán «os descendentes do grao máis próximo» os que deban cumprirla obriga legal.

Seguindo a orde marcada polo lexislador, se a obriga de alimentos recae sobre dúas ou máis persoas, repartirase entre elas o pagamento da pensión en cantidade proporcional ó capital respectivo. Non obstante, no suposto de urxente necesidade, e sempre que se dean circunstancias especiais, o xuíz poderá esixirle só a un que preste a obriga. Iso si, co dereito a reclamarlles posteriormente ós demais a parte que lles corresponda.

A cantidade que hai que aboar debe ser proporcional ó capital ou medios de quen os dá e ás necesidades de quen os recibe (art. 146 do Código civil). Así, ó producirse un aumento ou diminución das necesidades do alimentista e da fortuna do que tivese que satisfacelos, os alimentos reduciranse ou aumentarán, sempre proporcionalmente.

A esixencia pode presentarse cando a persoa con dereito a percibilos os necesita para subsistir, pero unicamente se aboarán desde a data en que a demanda foi interposta. Recoñecida a débeda de alimentos, o pagamento verificarase por meses anticipados, por iso, se o alimentista falece, os seus herdeiros non estarán obrigados a devolverlo recibido anticipadamente (art. 148 do Código civil).

Para que este pagamento sexa realmente eficaz, o xuíz poderá adoptar, a petición do ancián ou do Ministerio Fiscal, as medidas preventivas que sexan oportunas para asegura-los anticipos que aboe unha entidade pública ou outra persoa e prove-las futuras necesidades.

Outra alínea importante é cómo pode satisfacer, neste caso, o descendente, a obriga de alimentos. O lexislador ofrece a posibilidade dunha opción para que o obrigado a prestar alimentos elixa entre satisfacelos ou pagar unha pensión que se fixe, ou mesmo, recibir e mante-lo alimentista na propia casa do suxeito obrigado. Se se opta por esta última elección, e interpretando a norma do art. 149 do Código, esta solución pode ser rexeitada polo maior se concorre unha xusta causa ou prexudica o seu interese.

Por último, indicamos cándo se extingue a obriga de alimentos que un descendente (fillo ou neto) ten respecto do seu ascendente (pai ou avó), sen esquecer que se trata dun deber recíproco. Cesa, en primeiro lugar, pola morte do suxeito que estaba obrigado a satisfacer os alimentos (art. 150 do Código civil).

Así mesmo, no art. 152 establécense os seguintes supostos: por morte do alimentista (persoa maior ou ancián); cando a fortuna do obrigado se reducise ata o punto de non poder satisfacelos sen desatende-las súas propias necesidades e as da súa familia; cando o alimentista pode exercer un oficio, profesión ou industria, ou adquirira un destino ou mellorara de fortuna, de sorte que non lle sexa necesaria a pensión alimenticia para a súa subsistencia; e entre outras causas, se o alimentista, sexa ou non herdeiro forzoso, cometese algunha falta das que dan lugar ó desherdamento (por exemplo, cando o obrigado era menor e o pai o abandonou, é razoable que nun momento posterior non poida reclamar alimentos dos seus descendentes).

Protéxese a subsistencia dunha persoa, recollido constitucionalmente no art. 10, ó considerar como eixe principal dos demais dereitos fundamentais a «dignidade da persoa», aínda que o alcance deste precepto é máis amplo. O dereito de alimentos supón un mínimo que o lexislador reconece para vivir dignamente. Obriga mutua entre persoas con relación de parentesco, e dada a realidade que estudiamos, nestas normas reconécese expresamente o dereito dos ascendentes a reclamar dos descendentes a obriga de alimentos.

Como dereito básico que é, non se admite a renuncia nin a transmisión a un terceiro. Agora ben, si se poderá compensar e renunciar ás pensións atrasadas, e incluso ceder a título oneroso ou gratuíto o dereito a demandalas (art. 151 do Código civil).

Asemade, a Lei 41/2003, do 18 de novembro sobre protección das persoas con discapacidade e de modificación do Código civil, da Lei de axuízamento civil e da Normativa tributaria con esta finalidade, no seu artigo 12 crea un novo capítulo II, dentro do título do libro IV do Código civil, baixo a rúbrica «Del contrato de alimentos», que engloba os artigos 1791 a 1797; introdúcese unha regulación sucinta pero suficiente dos alimentos convencionais, é dicir, da obriga alimenticia xurdida do pacto e

non da lei, a diferenza dos alimentos regulados polos artigos 142 e seguintes do dito corpo legal.

A regulación deste contrato, frecuentemente realizado na práctica e examinado en ocasións pola xurisprudencia do Tribunal Supremo, amplía as posibilidades que actualmente ofrece o contrato de renda vitalicia para atender as necesidades económicas das persoas con discapacidade e, en xeral, das persoas con dependencia, como os anciáns. Ó mesmo tempo, permítelles ás partes que realicen o contrato cuantificala obriga do alimentante en función das necesidades vitais do alimentista.

Entendo que este contrato pode ser moi útil no caso de que sexan os pais dunha persoa con discapacidade os que lle transmitan ó alimentante o capital en bens, mobles ou inmobles, en beneficio do seu fillo con discapacidade, a través dunha estipulación a favor de terceiro do artigo 1257 do Código civil.

Mención á parte merece o caso dos anciáns senís; neste suposto son as enfermidades de carácter dexenerativo asociadas á ancianidade, como o Alzheimer, que comeza por manifestarse cun simple fallo na memoria para rematar coa desestructuración das funcións psíquicas superiores, a demencia senil ou a demencia arterioesclerótica, entre outras, as que poden terminar desembocando nun proceso de incapacitación do ancián e no nomeamento dun mecanismo de protección que xestione os seus intereses. Encontrámonos, fundamentalmente, no campo das chamadas «demencias», que posúen un comezo gradual e un deterioro cognitivo progresivo.

Hai que destacar en Galicia a regulación do testamento vital, sinalándose que a declaración de vontades anticipadas é o documento no cal unha persoa maior de idade, con capacidade suficiente e libremente, «expón as instrucións que se deben ter en conta cando se encontre nunha situación na que as circunstancias que concorran non lle permitan expresar persoalmente a súa vontade», e sublíñase que non se poderán ter en conta as vontades anticipadas que incorporen previsións «contrarias ó ordenamento xurídico ou á boa práctica clínica».

Nos casos que afectan ós senís, o proceso de demenciación é lento, e pode así o afectado organiza-lo seu patrimonio e a súa vida para cando careza da capacidade de autogoberno. Facilita moito o labor dos tribunais a nova Lei 41/2003, do 18 de novembro, sobre protección patrimonial das persoas con discapacidade e de modificación do Código civil, da Lei de axuízamento civil e da Normativa tributaria con esta finalidade xa que se admite, por primeira vez no noso ordenamento xurídico, a chamada «autotutela»⁷, é dicir, establece-la posibilidade, de que a persoa preveza a súa posible incapacitación, e cando aínda conserve a súa lucidez, poida

⁷ No dereito comparado esta figura xurídica xa estaba admitida no dereito suízo e alemán, onde se lle permite á persoa outorgar un poder para o caso de que enferme, o que evita o nomeamento dun asistente e, incluso, o procedemento de incapacitación.

nomear mediante escritura pública un ou máis titores para si mesma. Ningún máis lexitimado para regula-lo seu mecanismo protector para o futuro que unha persoa que aínda conserva a súa total capacidade. Tamén, e con anterioridade ó dereito común, a figura da autotutela estaba admitida no dereito catalán. Así o artigo 172 do Código de familia dispón que calquera persoa, en previsión de ser declarada incapaz, pode nomear, en escritura pública, as persoas que quere que exerzan algún ou algúns dos cargos tutelares establecidos neste código, así como designar substitutos destes ou excluír a determinadas persoas, nomeamentos que poden realizarse tanto de forma conxunta como sucesiva. Tamén pode establece-lo funcionamento, a remuneración e o contido, en xeral, da súa tutela, especialmente no que se refire ó coidado da súa persoa.

En Cataluña, pois, a Lei 39/1991, do 30 de decembro sobre a tutela e institucións tutelares foi modificada parcialmente pola Lei 11/1996 do 29 de xullo, onde se regula a figura da autotutela. Suposto no que se admite legalmente que unha persoa, cando goza de plenas facultades de entender e querer, poida establecer nunha escritura pública quen será o seu titor ou curador, se nun momento posterior sofre algunha mingua ou falta de capacidade de obrar. Figura xurídica que aparece recollida no Código de familia de Cataluña que se aproba en xullo de 1998.

No sistema do dereito común non era aplicable esta figura, aínda que algúns autores estudiaaron a posibilidade de incorpora-la autotutela na reforma do Código civil do 1983, intentos que non prosperaron. Houbo que esperar ó remate do Ano europeo das persoas con discapacidade, para que o Parlamento español publicara unha lei que protexerá a estas persoas preocupándose polo seu patrimonio. Acábase de publicar no Boletín Oficial do Estado a Lei 41/2003, do 18 de novembro de protección patrimonial das persoas con discapacidade e de modificación do Código civil, da Lei de axuízamento Civil e da Normativa tributaria con esta finalidade.

A protección integral dos discapacitados, tanto na esfera persoal como na patrimonial, foi unha das principais preocupacións do lexislador nos últimos meses. A través de leis como a do 2 de decembro ou 18 de novembro, ámbalas dúas de 2003, tratou de crear un ámbito normativo de protección e tutela no que se garanta a igualdade de oportunidades das persoas con discapacidade e no que se poñan a disposición dos particulares os instrumentos necesarios para facilita-la súa integración.

A Lei do 18 de novembro de 2003 incorporou importantes novidades e modificacións no ámbito do dereito civil, coa finalidade de dota-lo discapacitado dunha protección patrimonial íntegra. Para iso, o lexislador preveu a creación dalgunhas xa existentes, que permiten unha dobre esfera de actuación.

Unha, que podemos denominar autoprotección, e outra, a protección a través do dereito sucesorio que reforma. A autoprotección desen-

vólvese nunha fase anterior á discapacitación, mediante actuacións previsoras como a autotutela ou o contrato de alimentos ou ben, cando xa existe unha situación de discapacidade, mediante a constitución dun patrimonio protexido ó abeiro da lei.

A regulación detallada e íntegra do patrimonio protexido mantense como lei especial fronte ó Código civil.

Esta lei, moi esperada polos sectores asociativos vinculados ás persoas con discapacidade, vén cubri-las expectativas de tódalas persoas que teñen ó seu cargo algunha persoa discapacitada e temen cál será o seu futuro cando elas falten.

Asemade, a lei ten por obxecto regular novos mecanismos de protección das persoas con discapacidade, centrados nun aspecto esencial desta protección: o patrimonial, xa que un dos elementos que máis repercuten no benestar das persoas con discapacidade é a existencia de medios económicos á súa disposición, suficientes para atende-las súas específicas necesidades vitais.

Regúlase unha nova figura, a do «patrimonio especialmente protexido das persoas con discapacidade» que, unha vez constituído, queda inmediata e directamente vinculado á satisfacción das necesidades vitais da persoa que padece esta circunstancia. Desta forma, aténdese á preocupación de moitas familias que queren previ-la situación na que quedará o seu familiar discapacitado cando os proxenitores ou titores xa non estean ou xa non poidan facerse cargo del, sen prexuízo de que o Estado despregue a necesaria función asistencial cando proceda.

Esta lei súmase a tódalas iniciativas que se foron establecendo no ordenamento xurídico para atende-la situación especial das persoas con discapacidade, de cara a posibilita-la igualdade efectiva no goce dos dereitos que corresponden a tódolos cidadáns.

Aínda quedaría por referirnos en Galicia á regulación do vitalicio, mediante o cal unha ou varias persoas se obrigan, respecto doutra u outras, a prestar alimentos, coidados, atención e axuda a cambio da cesión ou entrega de bens polo alimentista, o que constitúe unha boa medida para solucionar, en gran parte, a proliferación de situacións de desamparo e soidade derivadas do progresivo avellentamento da poboación.

En calquera caso, quero insistir no importante papel do Ministerio Fiscal na súa actuación, posto que os estudos victimolóxicos estableceron de forma contundente o notable factor victimóxeno da idade e, en particular, a maior vulnerabilidade dos anciáns como brancos idóneos da victimización violenta debido á súa inferioridade biolóxica, equiparándose nisto ós nenos⁸. Os malos tratos, ademais, non poden entenderse como

⁸ FABREGA RUIZ, Cristóbal, Op. cit., páx. 113.

un fenómeno illado ou un problema absolutamente novo, senón que teñen que entenderse ou interpretarse no seu debido contexto como unha forma máis da violencia e o comportamento delictuoso en xeral. Un fenómeno que, ademais, se sitúa no contexto máis amplo das transformacións sociais e familiares deste final e comezo dun milenio.

O campo delictivo contra os anciáns ten unha das súas principais manifestacións na chamada violencia doméstica, que non só é a violencia intrafamiliar contra as mulleres. Isto non é un problema novo. Durante séculos a violencia doméstica exerceuse no seo da familia, sen que isto provocara ningún tipo de reacción estatal, por entenderse xeralmente que calquera problema que acontecera no ámbito doméstico debía gozar da privacidade propia do eido familiar. Cremos que nela debe comprenderse o maltrato ou descoido dos anciáns, en tanto conductas agresivas que exercen sobre os membros máis débiles dun grupo familiar outros membros dese mesmo grupo ou estraños a el.

A falta de medios xurídicos non pode ser xa excusa para unha actitude pasiva ante os ataques máis graves contra os anciáns. Afortunadamente, aínda que moi lentamente, este panorama foi cambiando. Nestes momentos, a sociedade tomou conciencia da magnitude do problema e apréciase un imparable proceso de mentalización xeral acerca da importancia de defende-los dereitos fundamentais de tódalas persoas, con independencia do seu sexo, idade ou condición, e calquera que fose o ámbito no que se pretenda o exercicio daqueles. A culminación con éxito deste proceso non será posible, sen embargo, só con respostas illadas. Polo contrario, é preciso levar a cabo unha acción coordinada dende os diversos aspectos nos que incide esta problemática, pois só deste xeito se conseguirán eliminar definitivamente as distintas causas que contribúen ó nacemento da violencia doméstica.

Toda a sociedade e tódolos organismos públicos deben implicarse nesta loita contra a explotación dos maiores. A actual transcendencia pública de situacións inaceptables debe facernos reflexionar e aborda-las medidas sociais e xurídicas necesarias para erradica-lo problema. Sería triste que ocorrese aquí como no campo da violencia doméstica contra a muller, que precisou chama-la atención pública con varias mortes (caso Ana Orantes) para que, de forma acelerada e pouco reflexiva, se aborden reformas lexislativas que poidan solucióna-lo problema.

Dentro destas reformas non cremos só que o aumento das penas sexa unha opción válida. As mulleres maltratadas requiren dunha ampla gama de solucións á súa disposición nun estado social; isto inclúe a existencia de medios que lles axuden a sobrevivir ou reintegrarse socialmente cando se atopen no proceso de rompe-la súa relación co agresor (medidas como o afastamento ou o desterro durante a tramitación do proceso, casas de acollida), o establecemento de salarios sociais, os ser-

vicios de asesoría legal e psicolóxica, a formación laboral, o acceso prioritario a vivendas de financiamento público e a existencia de programas de tratamento psicolóxico ós agresores e ós agredidos –que tan bo resultado está dando nos lugares nos que se están realizando e que poden poñerse como medida complementaria no caso da suspensión condicional da pena de acordo co artigo 83 do CP–, solucionará mellor os problemas que un simple aumento da reacción penolóxica. Estas respostas sociais estanse desenvolvendo no campo da violencia contra a muller, mentres que no campo da senilidade son simplemente inexistentes. Iso non obsta a que nos poidamos referir a elas como punto de referencia.

5. Consideracións conclusivas

Finalmente, como consideracións conclusivas, podemos sinalar que os problemas da ancianidade teñen múltiples causas e deben afrontarse dunha forma integral.

O número de persoas anciás vai en aumento, sobre todo en Galicia, polo que as necesidades de axuda e coidados deberán terse en conta polos poderes públicos, a través dos mecanismos máis idóneos para as persoas maiores e para as súas familias.

O dereito ten un papel crucial na protección das persoas maiores. A Constitución Española atribúelles ás comunidades autónomas competencias relacionadas coa prestación de servizos sociais.

A nosa comunidade debería ter unha lei específica para a terceira idade, co fin de aumentar os medios de apoio ás persoas maiores, estimulando a permanencia do ancián no seu contorno habitual cunha boa calidade de vida.

As fundacións de carácter tutelar, como a FUNGA en Galicia, deben de xogar un papel significativo para atender as persoas que non teñan familiares ou no caso de que estes non poidan ou non queiran facerse cargo do ancián.

Considero conveniente que se inclúa, na próxima reforma da Lei de dereito civil de Galicia, a autotutela como medio adecuado para conducir a vontade do interesado para unha futura declaración de incapacidade.

A regulación do vitalicio en Galicia constitúe unha boa medida para solucionar, en gran parte, a proliferación de situacións de desamparo e soidade derivadas do progresivo avellentamento da poboación.

Bibliografía

- BELTRÁN AGUIRRE, Juan Luis: «La ordenación jurídica de la atención y protección de los ancianos por las Administraciones Públicas», *Los derechos no caducan con la edad: el año internacional de las personas mayores* (XVIII Cursos de Verano en San Sebastián, XI Cursos Europeos - UPV/EHU 1999), colección *Jornadas sobre derechos humanos*, Editorial Ararteko, 1999.
- FABREGA RUIZ, Cristóbal: *Protección jurídica de la tercera edad*, Ed. Colex, 2000.
- GARRIDO FALLA, Fernando: «Artículo 41» e «Artículo 43», en GARRIDO FALLA, dir., *Comentarios a la Constitución*, 20 ed., Madrid, Cívitas, 1985.
- SÁNCHEZ-URÁN AZAÑA, Yolanda: *Seguridad Social y Constitución*. Pról. de Manuel Alonso Olea, Madrid, Cívitas, 1995.
- MALUQUER DE MOTES I BERNET, Carlos J.: «El papel de las personas mayores en la nueva sociedad», relatorio presentado nas *Xornadas sobre a tutela das persoas maiores*, organizadas pola EGAP na Coruña os días 8 e 9 de maio de 2003.
- VIDA SORIA, José: «Artículo 41. Seguridad social», en ALZAGA VILLAAMIL, Óscar, dir., *Comentarios a la Constitución Española de 1978*, Tomo IV, páxs. 103-131, Madrid, Cortes Generales/EDERSA, 1996.